

A XX. századi politikai rendszerek típusai

A politikai rendszerek típusai közül a diktatúrát és a demokráciát kiemelve azt mondhatjuk, hogy utóbbi a társadalom egészének (avagy: "a népnek") az uralmát jelenti önmaga és életviteli fölött, míg az előbbi forma egy egyén vagy szűk csoport uralmát a többség felett, mégpedig általában erőszakos, domináns eszközökkel.

A totalitárius diktatúra

A totalitárius diktatúra olyan politikai rendszer, amely nem tűri a nyílt politikai ellenzéki tevékenységet, és az állampolgárok magánéletébe is bele kíván szólni, gondolkodásukat is ellenőrizni és szabályozni kívánja. Ennek érdekében egypártrendszert vezet be, hivatalos ideológiát fogalmaz meg, monopolizálja a kommunikáció csatornáit, végül a politikai rendőrségen keresztül terrorizálja a társadalmat.

Az autoritárius diktatúra

Az autoritárius diktatúra nem tűri a nyílt ellenzékét, de az állampolgárok magánéletébe és gondolkodásába való beavatkozástól többé-kevésbé tartózkodik.

A demokrácia értelmezése, típusai

A demokráciának több fajtája van. Elsősorban a közvetlen és a képviseleti demokráciát különböztetjük meg. Előbbiben minden polgár részt vehet a döntések meghozatalában. Utóbbi esetben az állampolgárok képviselőket választanak, akik részt vesznek a döntéshozatalban. A rendszerváltás óta Romániában képviseleti demokrácia működik, amelyben több párt verseng a választópolgárok szavazataiért és a parlamentbe jutás esélyéért.

Az I. világháború után Európában demokratikus rendszerek jöttek létre. Ahol hiányoztak a demokratikus hagyományok, hamarosan diktatúrák jöttek létre.

A legjelentősebb XX. századi liberális demokráciák:

- Egyesült Államok
- Nagy-Britannia
- Franciaország.

Az 1929-1933-as nagy gazdasági válság veszélybe sodorta a liberális demokratikus rendszereket. Hogy megmentse ezeket, az állam – elsőként az Egyesült Államok (F. D. Roosevelt: New Deal, keynesizmus) – beavatkozott a gazdaságba.

1945 után úgy tűnt, hogy a demokrácia az egész világra kiterjed. A Szovjetunió nyomására bevezetett népi demokratikus rendszerek azonban csak nevükben emlékeztettek a valódi demokráciákra.

A 1980-as évek végén a kommunista rendszerek összeomlását követően új demokratizálódási hullám kezdődött Európában.

A totalitárius diktatúrák:

A Szovjetunió és az épülő kommunizmus

- 1920 – a polgárháború vége
- 1917 – a kommunista gazdaságpolitika kezdete → ált. nyomor, ami társadalmi elégedetlenséget szül; a legfontosabb megmozdulás az eszerek által vezetett **kronstadti felkelés** (1921 február: a kereskedelem szabadságát, kommunisták nélküli szovjetekeket stb. követeltek)
- a kronstadti felkelést követően a bolsevik vezetésen belül felülkerekedtek az *új gazdaságpolitika* hívei
- **1921** – a **NEP** megvalósítása
- ipar: a kisüzemeket visszaadták volt tulajdonosaiknak, a középüzemeket bérbe adták, azzal a feltétellel, hogy újraindítják a termelést; a kényszerűség hatására felélénkült a Ny-tal folytatott kereskedelem is, ami maga után vonta a külpolitika nyíltabbá válását is – Rapallo
- **1922 dec. 30** – a **Szovjetunió megalakulása** (*Sztálin* = a birodalmon belüli autonómiára gondolt, *Lenin* = független államok szövetségét javasolta. Utóbbi javaslatát fogadták el, de a gyakorlatban az egyes köztársaságok semmiféle önállósággal nem rendelkeztek)
- **1924** – elfogadták a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Alkotmányát (*a szövetségi állam az egyenjogú népek önkéntes szövetsége, amely biztosítja a szabad kiválás jogát; az alkotmány nem határozott meg kötelező államnyelvet, biztosította valamennyi polgár szabad nyelvhasználatát*)
- **1924** – Lenin halála (*Sztálin* az utód, az **egy országban való szocializmus kiépítésének** feladata: a szocialista gazdasági formák győzelmének biztosítása a magántőke felett, a szocialista ipar fejlesztése, a parasztság magángazdálkodásának felszámolása és szocialista szakszervezetekbe való kényszerítése)
- **ellenzök:** Lenin hívei → megszabadul tőlük (1925: M. Frunze hadügyi népbiztos, 1926-1927: Trockij és Zinovjev)
- **1927-re** a NEP-nek köszönhetően az ipari és mezőgazdasági termelés meghaladta a VH. előtti szintet (újjgazdag paraszti réteg kiemelkedése: kulákok)
- **1928:** a mezőgazdaság teljes kollektivizálása, a kulákság, mint osztály felszámolásának célkitűzése; ezzel párhuzamosan hatalmas iparfejlesztés elindítása
- **1934:** *kísérlet Sztálin eltávolítására* (a szavazás eredményének meghamisítása), amit keményen megtorolt (pl. „eltűnt” szavazatszedő bizottság mind a 41 tagja); kezdetét veszi egy „*tisztogatási*” akció, amely a „réggi gárda” tagjai ellen irányul (gyilkosságok, kirakatpercek)
- **1936:** *új alkotmány kidolgozása* (Buharin irányítja a munkát), amely az egypártrendszer keretei között viszonylag széles körű állampolgári jogokat biztosított; azonban az *alkotmány* nem egyéb mint egy *kirakattárgy*)
- **1937:** a hadsereg lefejezése

Olaszország és a fasiszmus

- Általános elégedetlenség
  - 1919-1920: elfoglalják Fiumét, majd kiürítik
  - Olaszország: alkotmányos királyság
  - Az országot belső ellentétek gyötrik, kedvez a szélsőséges irányzatok megjelenésének
  - 1919-től működik fasiszta mozgalom Olaszországban, **1921**-ben megalakul az **Olasz Nemzeti Fasiszta Párt Benito Mussolini** vezetésével; ugyancsak 1921-ben alakult meg az **Olasz Kommunista Párt** is **Gramsci** vezetésével
  - **1919-1920**: föld és gyárfoglaló mozgalmak megtörténte, a tárgyalásokat **Giolitti** min.eln. folyatta le; a válság felszámolásában a kormány mellett szerepe volt a Fasiszta Pártnak is (a vagyonos és középrétegek meggyőzése: a kommunistákat csak a fasiszták segítségével tudják elkerülni)
  - **Mussolini fasiszma**: *nemzeti és szocialista eszmék keveréke* (Mussolini „ígérete”: rend, fegyelem, munka)
  - **1922**: Nápolyban meghirdetik a „*marcia su Roma*”-t (Rómába való menetelés); a fasiszta alakulatoknak be kellett volna vonulniuk a fővárosba, hogy kikényszerítsék Mussolini min.eln. kinevezését, de nem volt ellenállás, királyi döntésre
  - 1922 okt. 30: Mussolini olasz min.eln. (a Duce) válik és koalíciós kormányt alakított
  - *a legfelsőbb szerv*: a **Fasiszta Nagytanács** (fasiszta miniszterek és a párt tagjai alkották); *a párt és állami vezetés összeolvadásával lerakta a pártállam alapjait*
  - *rendeletek*: a kommunisták törvényen kívül helyezése, betiltotta a szabadkőműves páholyokat, a katolikus vallást államvallássá tette, kötelezővé vált a hitoktatás
  - **1929**-ben XI. Pius pápával megkötötte a *lateráni szerződést* (elismeri a Vatikánt független államként – a pápa az olasz királyt, követeket cseréltek)
  - 1923 – elfoglalta Fiumét
  - 1923 – választások megtartása (*új választójogi törvényt* dolgoz ki: a legtöbb szavazatot kapott párt megkapja a parlamenti helyek $\frac{2}{3}$ -át, ezt nevezzük **minősített többségnek**)
  - 1924 – diplomáciai kapcsolat a Szovjetunióval
  - egy **új törvény** elfogadtatása a parlamenttel: **a kormányfő csak a királynak tartozik felelőséggel, a Parlamentnek nem → teljhatalom megszerzése; a kormány a parlament vitája és jóváhagyása nélkül is alkothat törvényeket**
- „Az állam fasiszta jellege minden felölel, rajta kívül nem létezhet emberi vagy szellemi érték. Így értelmezve a fasiszmus totalitárius” – Mussolini. Cél: minden a pártállam ellenőrzése alá kerüljön, ennek valóra váltása a **korporatív állam** megteremtésével érhető el. **A korporatív állam lényege**: egyes termelési ágakban a munkaadók, a munkások és az értelmiségiek közös *korporációkat* (testületeket) hoznak létre, ezek megválasztják képviselőiket a Központi Kongresszusba, amely a Parlament helyébe lépve a **kormány tanácsadó testület**eként működik. Mindez együtt járt volna a nem fasiszta pártok és szakszervezetek megszüntetésével
- 1928 – a Parlament feloszlatta magát
  - 1930-as évek közepéig Mussolini mérsékelt külpolitikát folytatott
  - kegyetlenül visszaszorították politikai ellenfeleiket, De nem tartották állandó rettegésben a társadalmat, nem hirdettek fajelméleteket, antiszemitizmust (ezt csak később Németország nyomására)
  - 1936 – az olasz-német együttműködés létrejött

Németország és a nemzetiszocializmus

I. VH utáni állapotok

- **Háborúból visszatért fiatalok** – munkanélküliek számának növelése
- **Tömegesen csatlakoztak a háború után alakult szélsőjobboldali szervezetekhez**
- **1920-ban** Hitler megalapítja a **Német Nemzeti Szocialista Munkáspártot**
- 1923 – „**sörpuccs**” → törvényesen kell hatalomra kerülni, Mein Kampf
- **ideológia: szociális és nemzeti demagógia** jellemezte

A hatalom megragadása

- A 20-as évek elején → kiépítette pártapparátusát, erőszak- és propagandaszerveit
- A náci demagógia hatékonyságát két tényező növelte: a **propaganda** és az **erőszak** bevetése → **ellenfelek megfélemlítése** → SA (Röhm)
- 1929 után a párt taglétszáma folyamatosan nőtt, választási eredményei javultak ám a kommunista térnyerés is jelentős
- **1933 január 30** – kancellár (Hitler, koalíciós kormány)
- február – új választás kiírása (febr. 27 – **kigyulladt a Parlament épülete**, a kommunistákat vádolták. letartóztatások), amit meg is nyernek
- a Parlament első ülésén: a „felhatalmazási törvényjavaslat” betervezése, amit megszavaznak a képviselők → út a totális diktatúrához (1933 tavasza)
- **1933 nyara**: betiltotta a kommunistákat, a szociáldemokratákat, a polgári pártokat, létrejön az **egypártrendszer** → **megvalósult a nemzetiszocialista pártállam, a náci diktatúra**; Hindenburg halála után (1934) az államfői hatalmat is megszerezte (vezér és kancellár) → **minden hatalom a náci párt, a Führer kezében összpontosult**
- **belső ellentétek** → **SA: a szociális reformok véghezvitelének követelése** (Röhm fel akarta számolna a SA-t és saját fegyvereseiből egy új alakulatot létrehozni, de visszautasította ezt a tisztikar + a vagyonos támogatók bírálták Hitlert a kaotikus állapotok miatt)
- **kiegyezés a hadsereg vezetőivel** (félreállítja az SA-t, de Hindenburg halála után támogatni fogják őt az államfői szék megszerzésében) + az SA félreállításával meg lehetett nyugtatni a vagyonosokat is
- **1934 júniusa**: a „**hosszú kések éjszakája**” (politikai gyilkosságok, pl. Röhm, Strasser, Schleicher stb.); a **végrehajtó**: az 1923-ban alakult **SS (Schutzstaffel)** és a **Gestapo**
- az antiszemitizmus napirenden tartása
- **faji törvényeket** hoztak (1935, nürnbergi törvények), melyben a zsidónak minősülő németeket megfosztották állampolgárságuktól. 1938-ban állami kezdeményezésre országos méretű **pogromra** került sor (**kristályéjszaka**, 1938. nov. 9-10)
- a **tömegek megnyerése**, befolyásolása
- a társadalom **náci jellegű szervezetekbe** való tömörítése
- Nácik: **nem szüntették meg a magántulajdont, de növelték a gazdaságban az állami beavatkozást és az állami irányítást** – egyrészt az állam megrendelőként lépett fel (autópályák építése), másrészt szociális engedményekre szorították a tőkét (társadalombiztosítás, fizetett szabadság → a termelés növekedés és a munkanélküliség gyors visszaszorulása)
- Fegyverkezés beindítása – ez is állami megrendelés, nem terheli fogyasztási cikkekkel a piacot

A liberális demokrácia:

- két fő fogalom: a demokrácia (demos+cratos=nép+hatalom, néphatalom), amely feltételezi a polgárok részvételét a közéletben (szavazás), és a liberalizmus, amely magába foglalja a szabadság minden formáját

- általános, titkos, egyenlő választói jog az állampolgárok kezében
- a társadalmi és gazdasági élet fő irányait az állam állapítja meg (Keynes hatása)
- alkotmányok jelenléte
- a hatalom forrása a nemzet
- hatalmi ágak szétválasztása
- pluralizmus (többpártrendszer)

Államformák

Az államforma nem más, mint az államhatalom gyakorlásának a módja.

Lehet:

1. Monarchia

Régen a teljes hatalom egyetlen személy, a király kezében volt. Napjainkban egyes monarchiák (Nagy-Britannia, Hollandia, Norvégia, Japán) úgy működnek, mint az „eszményi” demokratikus köztársaságok.

Más országok formailag ugyan köztársaságnak tekintik magukat, mégis inkább hasonlítanak egy abszolutisztikus monarchiához (pl. a volt Szovjetunió).

2. Köztársaság

A hatalom demokratikus módon a nép kezében van, de ezt nem személyesen, hanem egy pontosan meghatározott időre választott öt képviselő testület útján gyakorolja.

A köztársaságon belül három nagy kormányzati rendszert különböztetünk meg:

a) parlamentáris rendszer

- a kormánynak ahhoz, hogy kormányozhasson, a parlament bizalmát kell élveznie, ha ezt elveszíti, le kell mondania

- az államfő (Nagy-Britanniában az uralkodó, Olaszországban a parlament által választott államelnök) korlátozott, többnyire jelképes jogkörrel rendelkezik

- a miniszterelnök a kormánnyal együtt gyakorolja a végrehajtó hatalmat.

Pl. Nagy-Britannia – „*a király uralkodik, de nem kormányoz*”

- nincs alkotmány, szokásjog és törvénygyűjtemények alapján kormányoznak

- a legfontosabb intézmény a parlament

- törvények, költségvetés megszavazása

- végrehajtó hatalom ellenőrzése

- a kormányfő a parlamenti többség vezetője

- két párt váltja egymást a kormányzásban: Konzervatív Párt és Munkáspárt.

b) elnöki rendszer

Pl. Egyesült Államok

- kulcsembere az elnök (egy személyben államfő, kormányfő, a hadsereg főparancsnoka, ő irányítja a külpolitikát)

- az egyes államokat képviselő elektori testület választja meg, ebben pedig a közakarat érvényesül, az elektorok ugyanis közvetlenül a választóktól kapják megbízásukat

- fontos intézmény a Kongresszus (= kétkamarás amerikai parlament) is

- két politikai párt

- Demokrata Párt
  - nagyobb centralizáció gazdasági, szociális téren
  - választói jórészt bevándorlók, katolikusok, színes bőrűek
  - Republikánus Párt
    - decentralizáció, szabad egyéni kezdeményezés hívei
- mindkét párt célja az „amerikai álm” megőrzése.

c) Félelnöki rendszer

Pl. Franciaország – Ch. de Gaulle

- zavargások, politikai válság vezetett kialakulásához
- 1962-től közvetlenül a nép választja az elnököt, általános választás keretében
- az elnök és a miniszterelnök több ízben különböző politikai irányzatot képviselt, így alakult ki „a miniszterelnök kormányoz, az elnök a döntőbíró” rendszere.